

Osebnost in motivacija športnikov in športnic

Tanja Kajtna, Matej Tušak in Otmar Kugovnik*
Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Ljubljana

Povzetek: V raziskavi so nas zanimale razlike v osebnostni in motivacijski strukturi pri vrhunskih športnikih in športnicah in tudi med športniki in športnicami, preverjali pa smo tudi interakcijski učinek športne uspešnosti in spola. Poleg osebnostne in motivacijske strukture smo kot pomemben dejavnik športne uspešnosti preverjali tudi anksioznost pri omenjenih skupinah. V raziskavi je sodelovalo 385 športnikov, ki smo jih razdelili v dve skupini glede uspešnosti. Športnike s svetovnim in mednarodnim razredom glede na kategorizacijo Olimpijskega komiteja Slovenije smo opredelili kot vrhunske športnike. Športnike s perspektivnim, državnim, mladinskim razredom ali brez kategorizacije pa smo opredelili kot športnike. Glede športne uspešnosti v osebnostni strukturi in anksioznosti nismo našli razlik, medtem ko so se razlike pojavile v motivacijski strukturi. Vrhunski športniki so bolj tekmovalni, imajo močnejšo orientacijo k zmagi, večjo težnjo po moči in željo po doseganju uspeha ter višjo samomotivacijo. Razlike med športniki in športnicami smo našli v vseh treh raziskovanih področjih, in sicer imajo v motivacijski strukturi ženske višje izraženo potrebo po izogibanju neuspehu. Na področju anksioznosti imajo ženske višje izraženo tako anksioznost kot potezo in kot stanje, torej močnejši odziv na stresne situacije. Na področju osebnosti pa smo pri ženskah našli nižjo čustveno stabilnost in višje izraženo sprejemljivost. V raziskavi nismo ugotovili interakcijskega učinka športne uspešnosti in spola.

Ključne besede: osebnostne lastnosti, motivacija, anksioznost, športniki, športna psihologija, razlike med spoloma

Personality and motivation of top athletes

Tanja Kajtna, Matej Tušak and Otmar Kugovnik
University of Ljubljana, Faculty of Sport, Ljubljana, Slovenia

Abstract: The research investigated the differences in personality structure and the motivational structure of top athletes and athletes and also male and female athletes. We also looked for the interactive effect of sport success and gender. Beside investigated anxiety in the mentioned groups. We gathered the results from 385 athletes, divided into two groups according to their success. World class athletes and international class athletes, as categorized according to the Slovenian Olympic committee, were assigned to »top athletes« group, whereas those with the perspective, national and youth class were assigned to the group of »athletes«. We found no effect of sport success in the personality structure and anxiety, while we found that successful athletes are more competitive, have stronger win orientation, stronger need for power, stronger need for success and are more self – motivated. Differences between male and female athletes have demonstrated themselves to be significant in all three investigated areas – female athletes are more failure avoidant in the motivational scope of our investigation, express a higher level of state and trait anxiety than male athletes, and are less emotionally stable. They are more agreeable as far as

*Naslov / address: Tanja Kajtna, Cesta Tončke Čeč 2a, 1420 Trbovlje, Slovenija, e-mail: tanja.kajtna@uni-lj.si

personality is concerned. We found no interactive effect of sport success and sex in any of the investigated areas.

Key words: personality traits, motivation, anxiety, athletes, sport psychology, human sex differences

CC=3720, 3120

Osebnost je med najbolj prepoznavnimi in vidnimi izrazi človekovega delovanja in kot takšna spada med najbolj zanimiva in zato tudi najbolj raziskana področja psihologije (Musek, 1993). V športni psihologiji je raziskovanje osebnosti športnika potekalo v večih smereh, prva od teh je bila iskanje razlik med športniki in nešportniki in sicer so ugotovili, da so športniki v primerjavi z nešportniki:

- bolj odprti navzven v komunikaciji z okoljem (Eysenck, 1982; cit. po Tušak in Tušak, 2001),
- imajo močnejšo potrebo po storilnosti (Davis in Mogk, 1994; Tušak, 1995),
- imajo močnejšo potrebo po dražljajih in stimulaciji (Cratty, 1983),
- so bolj agresivni (Tušak in Petrovič, 1994; cit. po Tušak in Tušak, 2001),
- so bolj psihično stabilni (Kane, 1978; cit. po Tušak in Tušak, 2001),
- imajo boljše emocionalno samokontrolo (Ogilvie in Tutko, 1966),
- so manj anksiozni (Martens, 1976; cit. po Tušak in Tušak, 2001),
- so bolj samozavestni in izražajo več zaupanja vase (Ogilvie, 1968),
- izražajo višjo dominantnost (Thakur in Thakur, 1980; cit. po Tušak in Tušak, 2001) in
- izražajo večjo stopnjo odgovornosti (Bruner, 1969; cit. po Tušak in Tušak, 2001).

Na področju osebnosti športnikov so bile opravljene tudi nekatere raziskave v Sloveniji. Justin in Zupančič (1998) sta v dvoletni študiji, ki je iskala razlike med učenci športnih razredov in učenci klasičnih razredov ugotovila, da so športniki bolj spontani, nezahtevni, saj so imeli nižje izražen Cattellov N faktor (rafiniranost – preprostost), nižji M (autija – praksernija) in so bili zato bolj praktični in življenjski, imeli pa so tudi višje rezultate na faktorjih Q3 (visoka – nizka samokontrola) in C (visoka – nizka moč jaza), kar nakazuje na to, da imajo v vsakodnevnem življenju višjo čustveno kontrolo, so bolj zreli in stabilni in da so v vsakodnevnih situacijah bolj mirni kot učenci v klasičnih razredih. Tudi Merc (1996) je ugotovila, da so dijaki, ki se aktivno ukvarjajo s športom, bolj zrele osebnosti, da so emocionalno stabilni, brezskrbni in realistični, da imajo večjo kontrolo reakcij kot njihovi vrstniki nešportniki, saj je pri njih našla višje izražene naslednje dimenzije – višjo moč jaza (Cattellov C faktor), višjo surgentnost (Cattellov F faktor), močan superego (G faktor) in višjo parmijo (I faktor), ki nakazuje na praktično razmišljanje. Nešportniki so bili bolj občutljivi, sentimentalni, bolj feminilni v vedenju, pogosteje so se zapirali v domišljjski svet, izražali pa so tudi več napetosti (Merc, 1996). Tudi Zupančič in Svetina (1995) sta ugotovila, da imajo športniki višje izraženo

praksernijo (M faktor) in da se to kaže v večji praktičnosti vedenja, večji spontanosti in realističnem pristopu do življenja, in da so bolj naravni, saj imajo višje izraženo preprostost (N faktor). Rojšek (1975; cit. po Merc, 1996) je govoril celo o dobro strukturirani osebnosti športnika, ki naj bi po Cattellu imela visoko izražene naslednje dimenzije: samodominacija (Q3), moč ega (C), moč super ega (G) in parmija (H), medtem ko naj bi bile nizko izražene ergične napetosti (Q4), psihastenija (o), protenzija (L) in autija (M). Nekatere slovenske raziskave so se bolj kot na osebnostno strukturo športnikov usmerjale na zaključek športne kariere in športno identiteto (Cecić Erpič, 2000; Cecić Erpič, Wylleman in Zupančič, v tisku).

Drugo področje raziskav na področju športne psihologije se je usmerjalo na iskanje razlik med športniki, ki se ukvarjajo z različnimi športnimi panogami, predvsem je bilo v ospredju iskanje razlik med športniki, ki se ukvarjajo z individualnimi in ekipnimi športnimi panogami. Tako so ugotovili, da so za športnike ekipnih panog izrazito pomembne nekatere lastnosti, ki se izražajo v medosebni interakciji, kot so socialna inteligentnost, sposobnost učinkovitega komuniciranja, dobre sposobnosti vodenja, sposobnost reševanja konfliktov, visoka frustracijska toleranca in občutljivost na lastne probleme in probleme drugih, medtem ko so pri športnikih individualnih športnih panog v ospredju lastnosti kot so dominantnost, visoka težnja po individualnosti (včasih so to lastnost opisovali tudi kot tako močno izraženo, da že meji na sebičnost), vztrajnost, sposobnost samokontrole in samomotivacije in samoodgovornost (Tušak in Tušak, 2001). Razlike v osebnostnih značilnostih športnikov so se pokazale tudi v športnih panogah, kjer prihaja do visoke količine telesnega kontakta v primerjavi s panogami, kjer je telesnega kontakta manj – športniki, ki izkusijo več telesnega kontakta ob športni aktivnosti, so pogosto bolj agresivni in izkazujejo večjo sovražnost (Tušak, 1995).

Številne raziskave so se ukvarjale s preverjanjem povezave stopnje vključenosti v šport in osebnostnimi značilnostmi športnikov – to lahko opredelimo kot tretje področje raziskovanja osebnosti v športni psihologiji. Te raziskave so se usmerjale na iskanje razlik v osebnosti med vrhunskimi, univerzitetnimi, rekreativnimi in mladimi športniki, pri čemer so rezultati raziskav pokazali, da so pogosto prav rekreativni športniki podobni stereotipni podobi vrhunškega športnika (Davis in Mogk, 1994). Kot četrto področje raziskovanja osebnosti v športu lahko navedemo študije, ki so iskale razlike med spoloma in sicer so avtorji ugotavljali, da so športnice glede na osebnostne značilnosti pogosto precej podobne moškim (Tušak in Tušak, 2001), saj izražajo nekatere tipično moške osebnostne lastnosti, kot so tekmovalnost, nižja nevrotičnost, visoka dominantnost, čustvena stabilnost in nižja zavrtost, kar športnicam v zasebnem življenju pogosto otežuje normalno funkcioniranje, saj stopa v konflikt s še vedno prisotnim, tradicionalnim pojmovanjem ženske kot umirjene, plahe, nekoliko zavрте, netekmovalne (Cox, 1994). Podobne rezultate je dobila tudi Erjavec (2002), ki ni našla razlik med osebnostnimi lastnostmi in motivacijskimi značilnostmi športnikov in športnic, kar je pripisala visoki zahtevnosti današnjega vrhunškega športa, ki od žensk zahteva prav toliko kot od moških. Z anksioznostjo pri športnikih in športnicah sta se ukvarjala Swain in Jones

(1991), ki sta ugotovila, da so imele športnice višjo potezo anksioznosti, prav tako pa tudi stanje - predtekmovalna anksioznost je bila pri športnicah višja kot pri športnikih. Tako postavljamo hipotezo, da med športniki in športnicami ni razlik v osebnostni strukturi in motivacijski strukturi, da pa se pri športnicah pojavlja višja anksioznost, in sicer tako poteza kot stanje.

Velik del raziskovanja športnikove osebnosti, ki predstavlja zadnje področje raziskav športne psihologije v osebnosti, pa se je usmerjal na iskanje razlik med bolj in manj uspešnimi športniki. Tako naj bi bili uspešnejši športniki bolj usmerjeni v iskanje dražljajev in senzorne stimulacije (Cratty, 1989), bolj uspešni športniki naj bi bili bolj ekstravertirani, saj naj bi imeli konstantno nižjo stopnjo vznburjenja, kar naj bi jih spodbujalo k iskanju večje stopnje stimulacije v okolju – večja stopnja stimulacije pa je dejavnik, ki je značilen za šport (Eysenck, 1981). Uspešnejši športniki naj bi imeli višjo frustracijsko toleranco oz. toleranco za neprijetne dražljaje in bolečino kot neuspešni športniki (Havelka in Lazarevič, 1981). Ista avtorja sta ugotovila tudi, da imajo vrhunski športniki višje izražen superego. Razlike so se pojavile tudi v dimenziji nizka-visoka samokontrola. Vrhunski športniki so nekoliko manj samokritični in nimajo izoblikovanih tako močnih stališč do svojega jaza kot ostali športniki in nešportniki. Pri vrhunskih športnikih oz. uspešnejših športnikih so ugotovili višji nivo psihotocizma, ki v osnovi predstavlja višjo agresivnost (Eysenck, 1981) in višje samozaupanje oziroma bolj pozitivno samopodobo uspešnih športnikov (Ogilvie, 1968). Na podlagi opisanih razlik pričakujemo, da bomo našli razlike v izraženosti osebnostnih dimenzij pri vrhunskih športnikih in športnikih, in sicer pričakujemo višjo energijo, odprtost in čustveno stabilnost ter nižje izraženo sprejemljivost.

Pri uspešnejših športnikih so ugotovili manjši nivo predtekmovalne anksioznosti in stresa ter prisotnost bolj učinkovitih tehnik soočanja s temi napetostmi (Martens, 1976; cit. po Tušak in Tušak, 2001). Anksioznost je v športu izjemno pomemben dejavnik, razlikujemo pa dve obliki anksioznosti in sicer anksioznost kot osebnostno potezo in kot stanje, ki se pojavi kot reakcija na bližajoč se pomemben nastop ali nalogo (Jones in Hardy, 1997). Lewis (1982; cit. po Tušak in Tušak, 2001) navaja, da je anksioznost emocionalno stanje, ki ga posameznik doživlja kot bojazen, spremljajo pa jo lahko nekatere motnje telesnega funkcioniranja. Interakcijski model anksioznosti poudarja pomen posameznikove interpretacije situacije, v kateri se je znašel - stres opredeljuje kot situacijsko variabla in poudarja vzajemen vpliv med posameznikom in situacijo. Objektivno stresno situacijo lahko posameznik prepozna kot ogrožujočo ali pa ne. Bolj ko prisotno situacijo posameznik prepozna kot ogrožujočo, višji nivo anksioznosti bo ob tem doživljal. Pri tem igrajo veliko vlogo predhodne izkušnje in sposobnost spoprijemanja s stresnimi situacijami. Ta model jasno razlikuje med anksioznostjo kot potezo in anksioznostjo kot stanjem. Spielberger (1966) pravi, da je za anksiozna stanja značilno subjektivno zaznavanje strahu in tenzije, ki jo spremlja povečana vznburjenost oziroma aktivacija avtonomnega živčevja. Poteza anksioznosti pa je splošna predispozicija posameznika, da zazna določene situacije kot ogrožujoče in odgovarja na te situacije z različno stopnjo stanja anksioznosti - anksioznost predstavlja negativna

občutja, ki se razprostirajo na kontinuumu od rahlih občutkov neprijetnosti in negotovosti do neznosnih občutkov groze. Številne raziskave (Giacobbi in Weinberg, 2000; Leedy, 2000; Williams, Frank in Lester, 2000) so pokazale, da previsoka anksioznost negativno vpliva na nastop športnika. Idealno je, če je športnik čim manj anksiozen, čim manj občutljiv na stres, saj bo rezultat takih dispozicij ugodno predtekmovalno stanje, kjer se ne bo pojavljala trema. Ker športniki vsakodnevno doživljajo stresne situacije, lahko nesposobnost spoprijemanja z njimi vodi v resne težave, ki se lahko odrazijo celo v krizi športnika ali pa v prenehanju športne kariere. Če samo omenimo nekatere najpogostejše strahove, s katerimi se športniki soočajo, so to strah pred porazom oz. zmago, strah pred trenerjevo zavrnitvijo, strah pred agresivnostjo in strah pred bolečino. Vrhunski športniki se torej z omenjenimi strahovi bolje spoprijemajo in so manj anksiozni kot nešportniki. Na podlagi omenjenih raziskav in teoretičnih izhodišč predvidevamo, da bodo imeli vrhunski športniki nižje izraženo anksioznost kot športniki.

Pomemben dejavnik v športni psihologiji, ki lahko vpliva na dosežke športnika, je tudi njegova motivacija. Športna motivacija se od splošne loči v mnogih izsekih. Šport se od ostalih dejavnosti loči po visoki storilnostni usmerjenosti in tekmovalnosti, usmerjenosti na izboljšanje nastopa in visoki motivaciji za doseg ciljev. Ta težnja se mnogokrat stopnjuje do skrajnih zmožnosti. Govorimo o tekmovanju kot o specifični športni situaciji, ki s svojimi značilnostmi sodoloča tudi športnikovo motivacijo. V tekmovalni situaciji prihaja do dveh značilnih teženj (Tušak in Tušak, 2001):

- želje po uspehu na tekmovanju in
- težnje po preprečevanju neuspeha na tekmovanju.

Prva je pozitivna, druga pa negativna storilnostno tekmovalna motivacija. Pozitivna storilnostna motivacija je za uspeh bolj pomembna in tudi bolj povezana z njim. Je prevladujoča težnja po doseganju uspeha na tekmovanju. Predstavlja najbolj zdravo in koristno obliko tekmovalne motivacije. Športnike s tako motivacijo najbolj motivirajo tekmovanja. Na tekmovanjih bodo veliko bolj "zagrizeno pristopili k tekmi" kot sicer in bodo zato tudi dosegali boljše rezultate (v kolikor nimajo težav npr. s tekmovalno anksioznostjo). Negativna tekmovalna motivacija pa predstavlja željo po preprečitvi neuspeha na tekmovanju. Povezana je seveda s preteklimi izkušnjami o lastni uspešnosti oz. športnikovo zaznavo pričakovanj drugih. Tudi ta motivacija je koristna, posebej kadar primanjkuje pozitivne. Je pa negativna tekmovalna motivacija manj učinkovita, saj povzroči motivacijski zlom ob konstantnih, povprečnih rezultatih, ki ne predstavljajo neuspeha, saj ne daje športniku dovolj dodatnih vzpodbud za delo, ki bi ga privedlo do stopnjevanja uspešnosti. Kadar je pozitivna tekmovalna motivacija pri športniku dovolj visoka, je optimalno, da je negativna čim nižja. Pomemben dejavnik je tudi težnja po moči, ki se kaže v športnikovi želji po vplivanju na sotekmovalce, na trenerja, po želji biti pomemben v ekipi in imeti nek vpliv na dogajanje. Visoko izražena težnja po moči kaže na športnike, ki so primernejši za vodje neke ekipe, hkrati pa tako vlogo tudi zahtevajo. Če so njihove želje neuresničene, če jih ostali ne upoštevajo

dovolj, lahko sledi motivacijski zlom. Nizko izražena težnja po moči pomeni, da športniki nimajo izražene želje po vplivanju in moči na druge.

Sestavni del motivacijskega procesa je vedno tudi cilj – postavljanje ciljev je v športu upoštevano kot motivacijska tehnika, ki naj bi športnikom pomagala pri usmerjanju na nalogo (Morris in Summers, 1995). Duda (1992) poudarja pomembnost deleža, s katerim človek v motivacijskem procesu vključuje sebe ali nalogo pri opredelitvi cilja. Pod vplivom prevladujočih socialno kognitivnih konceptov znotraj storilnostne motivacije lahko govorimo predvsem o dveh perspektivah definiranja uspeha - ego orientacija pomeni orientacijo k sebi, k lastnim dosežkom, k doseganju boljših rezultatov od tekmecev, usmerjanje na zmago. Na to usmeritev pozitivno vpliva tekmovalna atmosfera, spodbujamo pa jo lahko prav s poudarjanjem zmage in pomena rezultata. Druga perspektiva definiranja uspeha pa je orientacija k nalogi, ki jo zaznamuje osredotočenost na učenje, izboljšanje sposobnosti in izziv ob soočanju z novimi zahtevami aktivnosti. Najvišjo stopnjo ego orientacije izražajo športniki na najvišji stopnji vključenosti (vrhunskem športu), nato nižje na nivoju univerzitetnega športa in najnižje na stopnji rekreativnega športa. V orientaciji k nalogi pa ni razlik med različno uspešnimi športniki in med športniki, ki se s športom ukvarjajo tekmovalno ali rekreativno. Vrhunski športnik naj bi imel visoko razviti obe ciljni orientaciji. Ena bo iz njega naredila "tekmovalca", ki je sposoben najti dodatno motivacijo takrat, ko je potrebno dober dosežek spremeniti v odličnega oz. najboljšega, druga pa bo vzdrževala njegovo motivacijo na ta način, da bo stremel tudi k izvedbi čim boljšega nastopa. To se povezuje z orientacijo k zmagi in orientacijo k cilju. Slednja poudarja pomen težnje po popolnosti nastopa, osredotočenost na tehniko in učenje, osredotočenosti na glavne cilje pred kratkoročnimi cilji. Športnik s tako orientacijo stremi po popolnosti nastopa in je zadovoljen tem bolj, ko se temu približa. Tekmovanje mu je manj pomembno.

Orientacija k zmagi pa poudarja kot glavni cilj superiornost nad drugimi. Ta orientacija je izrazito tekmovalna, saj športnik doseže cilj takrat, ko zmaga oz. doseže čim boljše uvrstitev. Zaznana kompetentnost športnika oz. uspeh je v tem primeru definiran z rezultati drugih in odvisen od športnikove primerjave z drugimi. Za športnika je izredno pomembna njegova tekmovalnost. Visoka tekmovalnost je nujna za doseganje vrhunskih rezultatov. Sklepali bi torej, da obstaja povezava med uspešnostjo športnikov in tekmovalnostjo – vrhunski športniki naj bi bili bolj tekmovalni. Tako je tudi naša hipoteza, da bomo pri vrhunskih športnikih našli višje izraženo storilnostno in tekmovalno motivacijo kot pri športnikih.

Poleg hipotez, ki so postavljene v prejšnjih delih uvoda in se nanašajo na razlike med športniki in športnicami ter razlike med vrhunskimi športniki in športniki, nas zanima tudi interakcijski učinek uspešnosti v športu in spola in zato postavljamo še naslednje hipoteze:

- V osebostnih dimenzijah ni interakcijskega učinka uspešnosti v športu in spola.
- V anksioznosti ni interakcijskega učinka uspešnosti v športu in spola.
- V motivacijski strukturi ni interakcijskega učinka uspešnosti v športu in spola.

Metoda

Udeleženci

Vzorec udeležencev so sestavljali športniki in športnice, ki imajo status športnika svetovnega ($N = 23$), mednarodnega ($N = 197$), perspektivnega razreda ($N = 80$), državnega ($N = 62$), mladinskega razreda ($N = 10$) in športniki brez kategorizacije ($N = 13$) v Republiki Sloveniji po normativih za kategorizacijo športnikov (Olimpijski komite Slovenije, 1999). V raziskavo je bilo zajeto 263 športnikov in 122 športnic v starosti med 18 in 35 leti. Glede na problem raziskave smo športnike razdelili na vrhunske športnike in športnike, pri tem smo kot vrhunske upoštevali športnike, ki so po kategorizaciji OKS dosegli svetovni in mednarodni razred (skupaj 220 športnikov in športnic), in kot športnike vse ostale, torej tiste, ki so dosegli perspektivni in nižje razrede (skupaj 165 športnikov in športnic).

Instrumenti

V raziskavi smo uporabili naslednje lestvice:

Samooocnevalno lestvico petih velikih faktorjev osebnosti (BFO – S), katere avtorji so Caprara, Barbaranelli, Borgogni, Bucik in Boben (1997). Vprašalnik BFO – S sestavlja 40 parov bipolnih pridevnikov, izbranih za merjenje "velikih pet" faktorjev osebnosti. Vsak par pridevnikov je potrebno oceniti na sedemstopenjski lestvici, pri čemer pomeni ocena 1 en pol neke lastnosti, ocena 7 pa njen nasprotni pol. Lestvice merijo 5 dimenzij (Bucik, Boben in Krajnc, 1997):

- Dimenzija ENERGIJA: nanaša se na vidike osebnosti kot so energično in dinamično delovanje, zgovornost in navduševanje, sposobnost samouveljavljanja, prednjačenja in vplivanja na druge.
- Dimenzija SPREJMLJIVOST: nanaša se na osebnostne vidike, ki so povezani s sposobnostjo razumevanja in ob potrebi nujenja pomoči drugim, na sposobnost učinkovitega sodelovanja z drugimi, sprejemljivost, zaupanje in odprtost do drugih.
- Dimenzija VESTNOST: nanaša se na tiste vidike osebnosti, ki so povezani z zanesljivostjo, natančnostjo, redoljubnostjo, vztrajnostjo, trdnostjo in delavnostjo.
- Dimenzija ČUSTVENA STABILNOST: nanaša se na vidike osebnosti, ki se povezujejo s sposobnostjo kontroliranja lastnih čustev, s sposobnostjo ohranjanja "mirne krvi" in ravnovesja, z odsotnostjo negativnih čustvenih stanj ter z odsotnostjo skrbi.
- Dimenzija ODPRTOST: nanaša na vidike osebnosti kot so ustvarjalnost, originalnost, radovednost, kultura, inteligentnost, odprtost za novosti.

Na slovenski populaciji so avtorji z analizo zanesljivosti dobili dobre lastnosti

posameznih postavk in sicer so α koeficienti sledeči: energija: $\alpha=0,85$; za sprejemljivost $\alpha=0,67$; za vestnost $\alpha=0,83$; za čustveno stabilnost $\alpha=0,83$ in za odprtost $\alpha=0,81$.

Vprašalnika, ki smo ju uporabili za merjenje anksioznosti kot stanja in poteze, sta STAIX1 in STAIX2 (Spielberg, 1970) – vsako lestvico sestavlja 20 trditev, na katerih se posameznik oceni na lestvici od 1 (skoraj nikoli) do 4 (skoraj vedno). Pri nekaterih postavklah je lestvica obrnjena. Vprašalnik je bil leta 1985 preverjen na slovenskem vzorcu, pokazala se je korelacija 0,80 z rezultatom na MAS (Lestvica manifestne anksioznosti; Taylor, 1953), kar po mnenju prevajalcev potrjuje veljavnost obeh lestvic za merjenje anksioznosti (Lamovec, 1988).

Za področje motivacije smo uporabili Vprašalnik športnih orientacij (Sport Orientation Questionnaire – SOQ, Gill in Deeter, 1988), ki meri *tekmovalnost*, *orientacijo k zmagi* in *orientacijo k cilju*. Vprašalnik vsebuje 25 trditev, na katere udeleženec odgovarja s pomočjo 5 stopenjske lestvice (1 = zelo se strinjam, 5 = sploh se ne strinjam). Zanesljivost vprašalnika, dobljena po metodi test – retest je za tekmovalnost $r=0,89$; za orientacijo k zmagi $r=0,82$ in za orientacijo k cilju $r=0,73$, po metodi notranje konsistentnosti pa so α koeficienti za tekmovalnost 0,94; za usmeritev k zmagi 0,86 in za usmeritev k cilju 0,81 (Gill in Deeter, 1988).

Willisov trilestvični Vprašalnik motivacije za tekmovanje (Sport Attitudes Inventory – SAI, 1982) s 40 trditvami meri 3 glavne motive za tekmovanje: *motivacijo za doseganje uspeha*, *motivacijo za izogibanje neuspeha* in *motiv po moči*. Udeleženec se oceni na 5 stopenjski lestvici, o zanesljivosti avtorji navajajo naslednje rezultate po metodi test – retest: za motivacijo za doseganje uspeha $r=0,75$, za motivacijo za izogibanje neuspeha $r=0,71$ in za motiv po moči $r=0,71$, α koeficienti pa so sledeči: 0,78 za motivacijo za doseganje uspeha, 0,76 za motivacijo za izogibanje neuspeha in 0,76 za motiv po moči. Interkorelacije med tremi lestvicami vprašalnika kažejo na pomembno pozitivno povezanost med motivacijo za doseganje uspeha in motivom po moči ($r=0,50$) (Willis, 1982).

Vprašalnik samomotivacije (Self Motivation Inventory – SMI; Dishman in Ickes, 1980) s 40 trditvami preverja posameznikovo samomotivacijo oziroma notranjo motivacijo, športnik se oceni na petstopenjski lestvici (1 = zelo različno od mene, 5 = zelo podobno meni). Avtorji navajajo zanesljivost po test – retest metodi 0,75, koeficienti α pa se gibljejo med 0,86 in 0,91 (Dishman, Ickes in Morgan, 1980; cit. po Tušak, 1997).

Postopek

Testiranja so bila izvedena delno skupinsko (v ekipnih panogah na skupnih pregledih), delno individualno (v individualnih športnih panogah na individualnih pregledih oz. v manjših skupinah) v letih od 2000 do 2001. Športniki so odgovarjali na vprašalnike po naslednjem vrstnem redu: BFO – S, STAIX 1, STAIX 2, SOQ, SAI, SMI. Analizo razlik smo opravili s pomočjo dvosmerne analize variance, saj so nas poleg razlik med

posameznimi skupinami (vrhunskimi športniki in športniki ter športniki in športnicami) zanimali tudi interakcijski učinki spola in športne uspešnosti.

Rezultati

Najprej smo preverjali razlike v izraženosti osebnostnih dimenzij med vrhunskimi športniki in športniki ter športniki in športnicami.

Rezultati iskanja razlik v izraženosti osebnostnih dimenzij vrhunskih športnikov in športnikov kažejo, da je vseh pet dimenzij, ki jih vsebuje lestvica BFO - S, precej podobno izraženih pri vrhunskih športnikih in športnikih. Analiza variance kaže, da med vrhunskimi športniki in športniki ni pomembnih razlik v dimenzijah, ki jih meri BFO in sicer na nobeni izmed njih. Med športniki in športnicami se kaže pomembna razlika na dimenzijah sprejemljivosti, ki je višja pri športnicah in čustvene stabilnosti, ki je pri športnicah nižja kot pri športnikih. Nekoliko nižji rezultat kot športniki so športnice dosegle tudi na dimenziji vestnosti, vendar pa te razlike niso pomembne. Interakcijski učinek ni pomemben pri nobeni izmed dimenzij.

Tabela 1: Opisne statistike za osebnostne lastnosti pri posameznih skupinah.

	Skupina	Spol	M	SD	N
Energija	1	1	39,93	7,47	153
		2	41,39	7,83	67
	2	1	41,28	6,41	110
		2	40,64	6,38	55
Odprtost	1	1	43,07	5,33	153
		2	42,79	5,79	67
	2	1	43,22	5,63	110
		2	42,91	5,18	55
Čustvena stabilnost	1	1	41,54	7,15	153
		2	40,54	7,21	67
	2	1	41,58	7,04	110
		2	39,13	8,17	55
Sprejemljivost	1	1	42,77	5,79	153
		2	44,66	5,20	67
	2	1	43,11	5,65	110
		2	43,76	5,15	55
Vestnost	1	1	44,00	6,59	153
		2	45,55	5,57	67
	2	1	43,47	6,43	110
		2	44,29	5,78	55

Legenda: skupina: 1 – vrhunski športniki, 2 – športniki; spol: 1 – moški, 2 – ženske

Tabela 2: Osebnostne dimenzije: zbirni rezultati dvosmerne analize variance.

	Dejavnik	SS	df	MS	F	p
Energija	Uspeh	22,23	1	22,23	0,44	0,51
	Spol	2,70	1	2,70	0,05	0,82
	Uspeh*spol	132,84	1	132,84	2,63	0,11
Odprtost	Uspeh	1,43	1	1,43	0,05	0,87
	Spol	7,14	1	7,14	0,24	0,63
	Uspeh*spol	0,02	1	0,02	0,00	0,98
Čustvena stabilnost	Uspeh	38,19	1	38,19	0,72	0,40
	Spol	244,68	1	244,6	4,61	0,03*
	Uspeh*spol	43,50	1	43,50	0,82	0,37
Sprejemljivost	Uspeh	6,33	1	6,33	0,21	0,65
	Spol	132,39	1	132,39	4,28	0,04*
	Uspeh*spol	31,09	1	31,09	1,01	0,32
Vestnost	Uspeh	65,64	1	65,64	1,67	0,20
	Spol	115,30	1	115,30	2,94	0,09
	Uspeh*spol	11,06	1	11,06	0,28	0,60

* ... razlika je statistično pomembna ($p < 0,05$)

Tabela 3: Opisne statistične mere za anksioznost pri posameznih skupinah.

	Skupina	Spol	M	SD	N
Anksioznost-poteza	1	1	33,27	7,26	153
		2	35,07	7,42	67
	2	1	32,80	6,50	110
		2	37,45	8,63	55
Anksioznost-stanje	1	1	35,49	8,57	153
		2	37,55	8,42	67
	2	1	35,58	8,61	110
		2	40,35	10,27	55

Legenda: skupina: 1 – vrhunski športniki, 2 – športniki; spol: 1 – moški, 2 – ženske

Tabela 4: Anksioznost: zbirni rezultati dvosmerne analize variance.

	Dejavnik	SS	df	MS	F	p
Anksioznost-poteza	Uspeh	74,50	1	74,50	1,40	0,24
	Spol	854,90	1	854,90	16,06	0,00**
	Uspeh*spol	167,19	1	167,19	3,14	0,08
Anksioznost-stanje	Uspeh	170,77	1	170,77	2,20	0,14
	Spol	956,00	1	956,00	12,30	0,00**
	Uspeh*spol	149,76	1	149,76	1,93	0,17

* ... razlika je statistično pomembna ($p < 0,05$)

Tako anksioznost kot osebnostna poteza kot anksioznost kot stanje sta nekoliko višje izraženi pri drugi skupini, torej pri športnikih, vendar pa nam analiza variance pokaže, da so razlike premajhne, da bi bile pomembne. Športnice so pomembno bolj anksiozne in sicer imajo višje izraženo tako potezo kot stanje anksioznosti. Interakcijski učinek spola in uspešnosti ni pomemben.

Tabela 5: Opisne statistike motivacijske strukture pri posameznih skupinah.

	Skupina	Spol	M	SD	N
Tekmovalnost	1	1	56,93	7,53	153
		2	55,97	6,35	67
	2	1	55,58	8,90	110
		2	53,60	4,42	55
Orientacija k zmagi	1	1	24,05	4,75	153
		2	23,24	5,01	67
	2	1	22,97	5,11	110
		2	22,45	4,97	55
Orientacija k cilju	1	1	26,56	3,62	153
		2	26,66	3,20	67
	2	1	26,68	3,72	110
		2	26,51	3,43	55
Moč	1	1	42,62	8,10	153
		2	41,12	6,35	67
	2	1	38,21	8,93	110
		2	39,22	5,83	55
Doseganje uspeha	1	1	59,84	11,94	153
		2	59,57	12,03	67
	2	1	54,58	14,89	110
		2	57,51	12,07	55
Izogibanje neuspehu	1	1	31,15	7,33	153
		2	33,73	6,04	67
	2	1	30,58	6,90	110
		2	32,71	7,30	55
Samomotivacija	1	1	151,73	18,10	153
		2	157,18	16,94	67
	2	1	146,32	18,16	110
		2	148,89	15,88	55

Legenda: skupina: 1 – vrhunski športniki, 2 – športniki; spol: 1 – moški, 2 – ženske

Na področju motivacije najdemo nekoliko več pomembnih razlik; prva se pojavi v tekmovalnosti in sicer je ta višje izražena pri vrhunskih športnikih. V dimenziji orientacije k zmagi je nakazan trend višje izraženosti pri vrhunskih športnikih, ki pa ni pomemben, o trendu pa ne moremo govoriti tudi v primeru orientacije k cilju. Vrhunski športniki imajo močnejše izraženo težnjo po moči kot športniki, pomembnejše jim je

Tabela 6: Motivacijska struktura: zbirni rezultati dvosmerne analize variance.

	Dejavnik	<i>SS</i>	<i>df</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Tekmovalnost	Uspeh	284,41	1	284,41	4,74	0,03*
	Spol	178,16	1	178,16	2,97	0,09
	Uspeh*spol	21,24	1	21,24	0,35	0,55
Orientacija k zmagi	Uspeh	71,28	1	71,28	2,93	0,09
	Spol	36,39	1	36,39	1,50	0,22
	Uspeh*spol	1,79	1	1,79	0,07	0,79
Orientacija k cilju	Uspeh	0,01	1	0,01	0,00	0,98
	Spol	0,11	1	0,11	0,01	0,93
	Uspeh*spol	1,54	1	1,54	0,12	0,73
Moč	Uspeh	817,80	1	817,80	13,46	0,00**
	Spol	4,98	1	4,98	0,08	0,78
	Uspeh*spol	129,34	1	129,34	2,13	0,15
Doseganje uspeha	Uspeh	1099,30	1	1099,30	6,62	0,01*
	Spol	144,24	1	144,24	0,87	0,35
	Uspeh*spol	210,55	1	210,55	1,27	0,26
Izogibanje neuspehu	Uspeh	51,93	1	51,93	1,06	0,30
	Spol	454,93	1	454,93	9,29	0,00**
	Uspeh*spol	4,23	1	4,23	0,09	0,77
Samomotivacija	Uspeh	235,18	1	235,18	7,57	0,01*
	Spol	517,06	1	517,06	1,67	0,20
	Uspeh*spol	0,32	1	0,32	0,00	0,97

* ... razlika je statistično pomembna ($p < 0,05$); ** ... razlika je statistično pomembna ($p < 0,01$)

doseganje uspeha in imajo višje izraženo samomotivacijo. Razlike med športniki in športnicami se pojavljajo na motivaciji za izogibanje neuspehu, ki je močnejše izražena pri športnicah, v tekmovalnosti pa se nakazuje le trend višje tekmovalnosti pri moških. Druge razlike med spoloma niso pomembne, prav tako ni nikjer pomemben interakcijski učinek.

Razprava

Predhodne raziskave kažejo, da naj bi bili vrhunski športniki praviloma bolj ekstravertirani (Eysenck, 1981) in imeli večjo potrebo po iskanju dražljajev in senzorne stimulacije (Cratty, 1983), ter da imajo večjo frustracijsko toleranco kot športniki (Havelka in Lazarević, 1981). Pri vrhunskih športnikih naj bi bil višje izražen psihotocizem in tem opisom ustrezajo naslednje dimenzije, ki bi jih torej lahko pričakovali drugače izražene pri bolj uspešnih športnikih – višja energija, višja čustvena stabilnost in višja odprtost ter nižje izražena sprejemljivost. Z našimi rezultati rezultatov teh predhodnih raziskav ne moremo podpreti in tako ne moremo sprejeti hipoteze, da so v osebnostni

strukturi vrhunskih športnikov in športnikov razlike. Glede na to, da so razlike v izraženosti posameznih dimenzij izjemno majhne in nepomembne, bi se bilo morda smiselno vprašati o tem, ali je lestvica dovolj obširna za preverjanje razlik v osebnosti vrhunskih športnikov in športnikov. Morda bi bilo smiselno uporabiti daljši vprašalnik BFQ, ki poleg osnovnih dimenzij modela Velikih pet uporablja tudi poddimenzije – morda bi s pomočjo le-teh prišli do razlik med skupinami. Vsekakor je to naloga, ki ostaja za kasnejše raziskovanje, saj je nesmiselno v prihodnje uporabljati vprašalnik, ki morda ni dovolj natančen za uporabo na skupini športnikov.

Ob pregledu razlik v osebnostnih potezah med športniki in športnicami vidimo, da ni pomembnih razlik v odprtosti, da so športniki in športnice enako vestni in da ni razlik v dimenziji energije, ki je opredeljena kot energično in dinamično delovanje, zgovornost in navduševanje, sposobnost samouveljavljanja, prednjačenja in vplivanja na druge (McCrae in Costa, 1987; cit. po Bucik, Boben in Krajnc, 1997). Pri dveh dimenzijah pa pridemo do pomembnih razlik in sicer najprej pri dimenziji čustvene stabilnosti, ki je višje izražena pri športnikih kot pri športnicah. Tako so športniki bolj sposobni kontrolirati svoja čustva, so manj pogosto zaskrbljeni, bolj stabilni in sproščeni ter zadovoljni. Do pomembnih razlik je prišlo tudi na dimenziji sprejemljivosti, ki je pri športnicah višje izražena – tako so v primerjavi s športniki športnice bolj prijetne, odprte do drugih, znajo z drugimi bolje sodelovati in imajo vanje višje zaupanje. Rezultati tako podpirajo Coxovo trditev (1994), da so ženske tradicionalno bolj zaskrbljene, se hitreje razburijo in da so jim pomembnejše medosebne spretnosti in sodelovanje. Zanimivo bi bilo rezultate teh športnic primerjati tudi z rezultati nešportnic, s čimer bi lahko preverili tudi rezultate predhodnih raziskav, v katerih smo prišli do rezultatov, da so športnice v osebnostnih lastnostih podobne osebnostni strukturi, ki je sicer značilna za moške (Tušak in Tušak, 2001). Hipotezo, da v osebnostni strukturi ni razlik med športnicami in športniki moramo na podlagi opisanih rezultatov zavreči, saj so se namreč na dimenzijah čustvena stabilnost in sprejemljivost ženske pokazale kot pomembno manj čustveno stabilne in z višje izraženo dimenzijo vestnosti.

Ob preverjanju interakcijskega vpliva uspešnosti v športu in spola lahko ugotovimo, da na nobeni od dimenzij ta učinek ni pomemben. Tako lahko ostanemo le pri splošnem vplivu spola, ne moremo pa govoriti o interakcijskem vplivu spola in uspešnosti v športu. Ponovno se namreč postavlja vprašanje ustreznosti inštrumenta za iskanje tako specifičnih razlik znotraj populacije, ki se sicer tudi celotna razlikuje od splošne populacije (Cratty, 1983; Justin in Zupančič, 1998; Martens, 1976; cit. po Tušak in Tušak, 2001; Merc, 1996; Ogilvie, 1968).

Naši rezultati preverjanja razlik v anksioznosti med vrhunskimi športniki in športniki pa niso v skladu z rezultati prejšnjih raziskav (Giacobbi in Weinberg, 2000; Leedy, 2000; Williams, Frank in Lester, 2000), po katerih naj bi se vrhunski športniki odlikovali z manjšo predtekmovalno anksioznostjo (torej z manj anksioznim odgovorom na stresno situacijo, katero predstavlja tekmovanje). Pri slovenskih športnikih pa tudi ni razlik v anksioznosti kot osebnostni potezi, torej splošni pripravljenosti na nek dogodek

reagirati s povišano napetostjo (Morris in Summers, 1995). Tako je potrebno zavreči hipotezo, da so vrhunski športniki manj anksiozni od športnikov.

Kakšne pa so razlike v anksioznosti kot potezi in stanju med moškimi in ženskami? Vidimo, da so te pomembne na obeh dimenzijah, torej tako v anksioznosti kot splošni pripravljenosti na dogodke se odzivati napeto, kot v odgovoru na pričujočo stresno situacijo, torej anksioznosti kot stanju. Anksioznost je v obeh primerih nižja pri moških, torej lahko na podlagi naših rezultatov zaključimo, da so športniki manj anksiozni tako gledano z vidika poteze kot stanja, kar je enak rezultat, kot sta ga v svoji študiji dobila Swain in Jones (1991). Športniki tako manj situacij zaznavajo kot ogrožujoče in so v splošnem manj pripravljeni reagirati s povišano napetostjo, kar pravzaprav pomeni, da so bolj sproščeni in umirjeni in da v spremembah nastale okolice redkeje interpretirajo kot nevarne za uspešno opravljanje naloge. Na drugi strani pa športnice hitreje postanejo zaskrbljene in si nastale razmere pogosteje interpretirajo kot ogrožujoče. Glede na rezultate lahko sklepamo tudi, da so športniki bolj opremljeni s strategijami, kako reagirati v stresnih situacijah oz. da znajo te strategije bolje uporabljati in da je zato njihov odgovor na stresno situacijo manj buren, kar se kaže v nižji anksioznosti kot stanju. Ti rezultati se skladajo tudi s preverjanjem razlik v osebnostni strukturi športnikov in športnic, kjer smo ugotovili, da so športnice manj čustveno stabilne kot športniki. V terminih Spielbergerja (1966) torej ženske doživljajo več subjektivnega čustva strahu in tenzije, ki jo spremlja povečana vzburljenost oziroma aktivacija avtonomnega živčevja. Ob preverjanju interakcijskega učinka uspešnosti v športu in spola na anksioznost kot potezo in stanje lahko ugotovimo, da le-ta učinek ni pomemben.

Tekmovalnost pomeni pripravljenost vključevati se v tekmovalne situacije, željo po primerjanju z nasprotniki, pogosto vključuje težnjo po dominantnosti nad nasprotnikom (Cox, 1994) – glede na rezultate slovenske vrhunske športnike prisotnost tekmovalne situacije motivira bolj kot športnike. Orientacija k zmagi se izrazito povezuje s tekmovalnostjo, saj ima za glavni cilj superiornost nad drugimi in poudarjanje pomena zmage (Tušak in Tušak, 2001), medtem ko v dimenziji orientacije k cilju ne moremo govoriti niti o trendu razlik med vrhunskimi športniki in športniki – učenje, izboljšanje spretnosti in izziv ob novih zahtevah naloge so torej enako pomembni vrhunskim športnikom in športnikom. Vrhunskim športnikom je bolj pomembna možnost vplivanja na soigralce, sotekmovalce in trenerja ter druge osebe, ki so vpletene v njihovo športno okolje, kar je razvidno iz tega, da je dimenzija moči pri njih močnejše izražena, prav tako je pri njih bolj kot pri športnikih pomembno, da dosežajo uspehe, kar predstavlja višjo izraženost pozitivne tekmovalne motivacije, ki je najbolj primerna oblika tekmovalne motivacije – najbolj se izrazi prav v tekmovalni situaciji, ko se športnik trudi in je motiviran prav zato, da bi dosegel uspeh, ne pa da bi se izognil neuspehu. V slednji dimenziji, ki predstavlja negativno obliko motivacije, med vrhunskimi športniki in športniki ni razlik, razlika pa se spet pojavi pri zadnji dimenziji, samomotivaciji, ki pravzaprav opisuje, koliko so športniki pripravljeni narediti več od tistega, kar se od njih zahteva in sicer na podlagi notranje motivacije, torej tiste, ki prihaja iz njihove lastne želje uspeti,

ne pa na podlagi navodil trenerjev ali drugih oseb. Notranje motivacije oziroma samomotivacije je pri vrhunskih športnikih pomembno več. Na podlagi opisanih rezultatov vidimo, da lahko sprejmemo hipotezo, v kateri smo govorili, da imajo vrhunski športniki višje izraženo storilnostno in tekmovalno motivacijo – višje so samomotivacija, želja po doseganju uspeha in tekmovalnost.

Ob preverjanju razlik v motivacijski strukturi športnikov in športnic in ob preverjanju interakcijskega vpliva uspešnosti v športu in spola se znajdemo v pretežno neraziskanem področju, saj v literaturi ni najti navedb o tovrstnih raziskavah, s katerimi bi lahko primerjali naše rezultate, ki pa so sledeči. Med športniki in športnicami se pojavljajo razlike na eni izmed dimenzij Willisovega Vprašalnika tekmovalne motivacije in sicer se je pri ženskah močneje izražala dimenzija izogibanja neuspehu, medtem ko ostale razlike niso bile pomembne. Tako je zanimivo, da se ta dimenzija močneje izraža pri ženskah, saj bi tradicionalno pričakovali, da bo za športnike bolj kot za športnice pomembno, da se izognejo neuspehu in tako tradicionalno opravičijo svojo vlogo aktivnejšega in uspešnejšega od ženske. Morda pa se prav tu skriva tudi razlog, zakaj tak rezultat. Športnice imajo v vsakdanjem življenju že tako večje težave s prilagajanjem (Tušak in Tušak, 2001) in s tem, ko se izognejo neuspehu, opravičijo svojo »nežensko« vlogo športnice. Hipotezo, da med športniki in športnicami ne bo razlik v motivacijski strukturi, moramo zavreči, saj je pri športnicah močnejša potreba po izogibanju neuspehu. Hipotezo, ki pravi, da ni interakcijskega učinka uspešnosti v športu in spola, pa lahko sprejmemo, saj na nobeni izmed dimenzij nismo dobili pomembnega interakcijskega učinka športne uspešnosti in spola.

Potrebno je poudariti, da lahko nekateri rezultati, ki se ne skladajo z ugotovitvami predhodnih študij (Cratty, 1983; Eysenck, 1981; Havelka in Lazarevič, 1981; Giacobbi in Weinberg, 2000; Leedy, 2000; Williams, Frank in Lester, D. 2000) izvirajo iz nekaterih dejavnikov, katerih vpliva ne moremo preveriti in sicer gre za neizenačenost kriterijev, po katerih lahko v različnih panogah športniki dosegajo kategorizacije. Tu ne moremo izločiti vpliva različne konkurence v različnih športih, ki vsekakor lahko vpliva na dosego višjega razreda kategorizacije – vsekakor obstaja možnost velike heterogenosti znotraj same kategorije, ki smo jo določili za vrhunske športnike, torej za mednarodni in svetovni razred. Do razmišljanja, da obstaja velika heterogenost znotraj skupine vrhunskih športnikov, so prihajali tudi že drugi raziskovalci (Silva, 1984; cit. po Cox, 1994). Vprašanje enotnosti kriterijev, na podlagi katerih športniki dosegajo različne razrede, pa se je pokazalo že v nekaterih prejšnjih študijah, opravljenih na vzorcu slovenskih vrhunskih športnikov (Tušak, Kos, Bednarik in Kos, 2002). Heterogenost vzorca vpliva tudi na preverjanje skupnega učinka spola in uspešnosti, kar bi lahko pomagalo pojasniti sprejetje vseh treh ničelnih hipotez, kar pomeni, da na nobeni dimenziji nismo dobili statistično pomembnih razlik med skupinami. Tako nam za prihodnje ostaja zahtevna naloga poskusa izenačitve kriterijev in nato preverjanje skupnega učinka uspešnosti in spola. Izenačitev kriterijev za doseganje mednarodnega in svetovnega razreda športnikov je nekaj, česar bi se sicer moral lotiti Olimpijski komite Slovenije,

za to, da bi se tej težavi na področju raziskovanja psihologije športa izognili v prihodnje, pa bi morali sestaviti lastne kriterije, na podlagi katerih bi določali, ali je športnik ali športnica vrhunski. V teh kriterijih bi bilo potrebno upoštevati športno panogo, ali gre za skupinski ali individualni šport, kakšna je konkurenca v posameznih disciplinah v nekem športu in še precejšnje število drugih kriterijev. Ta naloga pa je tako obsežna, da bi se je pravzaprav morali lotiti v ločeni študiji.

Zaključek

Naša raziskava se je usmerjala na iskanje razlik v osebnostni strukturi po modelu Velikih pet, anksioznosti in motivacijski strukturi pri športnikih in športnicah, pri tem smo poleg razlik med športniki in športnicami na omenjenih področjih iskali tudi razlike med vrhunskimi športniki in športniki in pa skupne učinke športne uspešnosti in spola. Preverjanje razlik med vrhunskimi športniki in športniki je pokazalo, da v dimenzijah modela Velikih pet in anksioznosti kot potezi in stanju med tema skupinama športnikov ni razlik, s čimer se naši izsledki ne skladajo z izsledki nekaterih predhodnih raziskav. Lahko pa smo potrdili rezultate nekaterih predhodnih raziskav glede razlik v motivaciji, saj smo ugotovili, da so vrhunski športniki bolj tekmovalni, bolj usmerjeni k doseganju uspeha, imajo večjo težnjo po moči in imajo višji nivo samomotivacije kot športniki. Športnice so se v primerjavi s športniki pokazale kot manj čustveno stabilne in z višje izraženo dimenzijo sprejemljivosti, na področju anksioznosti se je pokazalo, da zaznavajo več situacij kot ogrožujoče in močnejše reagirajo na stresne situacije, saj imajo višje izraženo potezo anksioznosti in stanje anksioznosti. Pregled motivacijske strukture je pokazal, da je pri športnicah bolj prisotna potreba po izogibanju neuspehu kot pri športnikih, medtem ko na ostalih opazovanih dimenzijah ni bilo razlik. Interakcijskega učinka športne uspešnosti in spola nismo našli. V raziskavi smo izpostavili tudi dva dejavnika, ki bi lahko vplivala na dobljene rezultate, pri tem je prvi vprašanje ustreznosti osebnostnega vprašalnika BFO – S za iskanje razlik znotraj specifične populacije, ki jo predstavljajo športniki, drugi pa je neizenačenost kriterijev za doseganje kategorizacije v različnih športih – ta bi lahko znotraj posameznih skupin povzročila večjo heterogenost od pričakovane in tako vplivala na primerjave med uspešnimi in manj uspešnimi športniki. Oba dejavnika sta pomembna tako za nadaljnje praktično delo na področju psihologije športa, saj rezultati raziskave kažejo na to, da osebnosti športnika ni smiselno ocenjevati na podlagi vprašalnika, katerega uporabnost je vprašljiva za to področje, hkrati pa smo v raziskavi pokazali nadaljnje smernice za raziskovanje v psihologiji športa, predvsem v smeri nujnosti sestave enotnih kriterijev za razločevanje športnikov na vrhunske športnike in športnike.

Literatura

- Bucik, V., Boben, D. in Krajnc, I. (1997). Vprašalnik BFQ in ocenjevalna lestvica BFO za merjenje "Velikih pet" faktorjev osebnosti: slovenska priredba [BFQ questionnaire and BFO assesment scale for the measurement of the Big five personality dimensions: the Slovene adaptation]. *Psihološka obzorja*, 4, 5-30.
- Caprara, G.V., Barbaranelli, C., Borgogni, L., Bucik, V. in Boben, D. (1997). *Model »Velikih pet«*. Pripomočki za merjenje strukture osebnosti [The »Big five« model. Instruments for measuring personality structure]. Ljubljana: Produktivnost, Center za psihodiagnostična sredstva.
- Cecić Erpič, S. (2000). *Konec vrhunske športne kariere in napoved prilagoditve na pošportno življenje* [Termination of a top athlete's career and the adaptation to non – athletic life]. Neobjavljena doktorska disertacija [Unpublished PhD dissertation]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Cecić Erpič, S., Wylleman, P. in Zupančič, M. (in press). The effect of athletic and non – athletic factors on the sports career termination process. *Psychology of Sport and Exercise*.
- Cox, R.H. (1994). *Sport psychology - concepts and applications*. Madison: Brown & Benchmark.
- Cratty, B.J. (1983). *Psychology in contemporary sport. Guidelines for coaches and athletes*. New Jersey: Prentice–Hall.
- Davis, J. in Mogk, J.P. (1994). Some personality interest and excellence in sport. *International Journal of Sport Psychology*, 25, 131-143.
- Duda, J.L. (1992). Motivation in sport settings: A goal perspective analysis. V G. Roberts (ur.), *Motivation in sport and exercise* (str. 57-92). Champaign: Human Kinetics.
- Erjavec, N. (2002). *Osebnostne lastnosti in motivacijske značilnosti slovenskih atletov* [Personality traits and motivational characteristics of Slovene track and field athletes]. Neobjavljena magistrska naloga [Unpublished MA thesis]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Eysenck, H.J. (1981). *A model for personality*. New York: Springer.
- Gill, D.L. in Deeter, T.E. (1988). Development of the Sport orientation questionnaire. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 59, 191-202.
- Havelka, N. in Lazarevič, L. (1981). *Sport i ličnost* [Sport and personality]. Beograd: Sportska knjiga.
- Jones, J.G. in Hardy, L. (1997). Stress in sport: Experiences of some elite performers. V G.J. Jones, L. Hardy (ur.), *Stress and performance in sport* (str. 247-280). Chichester: Wiley.
- Lamovec, T. (1988). *Priročnik za psihologijo motivacije in emocij* [Manual for the psychology of motivation and emotions]. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.
- Merc, H. (1996). *Podobnosti in posebnosti slovenskih dijakov – aktivnih športnikov in nešportnikov – v osebnostnih potezah, strukturi in načinu spoprijemanja v stresnih situacijah* [Similarities and specialities of Slovene students – active athletes and non-athletes – in personality traits, structure and ways of coping with stressful situations]. Neobjavljena magistrska naloga [Unpublished MA

- thesis]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Morris, T. in Summers, J. (1995). *Sport psychology: Theory, application & issues*. Milton: Wiley.
- Musek, J. (1993). *Znanstvena podoba osebnosti [Scientific image of personality]*. Ljubljana: Educy.
- Ogilvie, B. (1968). The unconscious fear of success. *Quest*, 10, 35-39.
- Ogilvie, B. in Tutko, T. (1966). *Problem athletes, and how to handle them*. London: Pelham.
- Spielberger, C.D. (1966). *Anxiety and behavior*. New York: Academic press.
- Swain, A. in Jones, G. (1991). Gender role endorsement and competitive anxiety. *International Journal of Sport Psychology*, 22 (1), 50-65.
- Tušak, M. (1995). *Obvladovanje tekmovalne anksioznosti in stresa [Coping with precompetitive anxiety and stress]*. Seminar medicine športa, Zbornik gradiva. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Tušak, M. (1997). *Razvoj motivacijskega sistema v športu. [Development of a motivational system in sports]*. Neobjavljena doktorska disertacija [Unpublished PhD thesis]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Tušak, M., Kos, R., Bednarik, J. in Kos, Z. (2002). Osebnostne lastnosti slovenskih vrhunskih športnikov [Personality characteristics of Slovene top athletes]. V M. Tušak in J. Bednarik (ur.), *Nekateri psihološki, socialni in ekonomski vidiki športa v Sloveniji [Some psychological, sociological and economic aspects of sport in Slovenia]* (str. 17-39). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport.
- Tušak, M. in Tušak, M. (2001). *Psihologija športa [Sport psychology]*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Willis, J.D. (1982). Three scales to measure competition – related motives in sport. *Journal of Sport Psychology*, 4, 338 – 353.
- Zupančič, M. in Justin, J. (1998). The Slovene model of sports classes in grammar schools: Psychological and educational point of view. *Educational research and Evaluation*, 4, 42-56.
- Zupančič, M. in Svetina, M. (1995). Osebnostne lastnosti mladostnikov, ki obiskujejo športne oddelke gimnazij [Personality characteristics of adolescents in sports classes of secondary schools]. V M. Pavlovič (ur.), *II. Mednarodni simpozij »Šport mladih« [II. International symposium »Sport of the youth«]* (str. 485-490). Ljubljana: Fakulteta za šport.